

INTERAKCIJA TURIZMA I ZDRAVLJA KROZ PRIZMU SAVREMENE TURISTIČKE RECEPTIVE

INTERACTION OF TOURISM AND HEALTH THROUGH THE PRISM OF MODERN TOURISTIC RECEPTIVE

Namik Čolaković
Rasim Bajrović

APSTRAKT

Paradigma disperzije zdravstvenog turizma u globalnim okvirima ukazuje da će, i u budućnosti, imati najbrži rast od svih oblika turizma. Uporište za ovakve projekcije se nalaze u setu društvenih promjena koje rapidno mijenjaju razvijeno društvo, a vežu se na evidentne demografske promjene i starenje populacije, odnosno, na potrebe savremenog društva za zdravim životom. Shodno tome, očekuje se stagnacija i pad popularnosti klasičnih zdravstveno-turističkih proizvoda i destinacija i okretanje ka modernijim oblicima ponude, koje će savremenom čovjeku pomoći da kroz ponudu zdravstvenog turizma ostvari cilj u obliku očuvanja i unapređenja vlastitog fizičkog, mentalnog i duhovnog zdravstvenog statusa.

Bosna i Hercegovina raspolaže izuzetnim resursima za razvoj zdravstveno-rekreativnog turizma, čije racionalno i održivo korištenje otvara mogućnost boljeg turističkog pozicioniranja i adekvatne ekonomske koristi od toga. S ciljem realizacije tih nastojanja, neophodno je uspostaviti strateško vodstvo od strane nadležnih organa vlasti i turističke zajednice, kreirati strategiju u kojoj će proizvesti zdravstveno - turističkih destinacija imati značajnu ulogu, transformirati i modernizirati postojeće te izgraditi nove kapacitete sa novim sadržajima zdravstvenog turizma. Osim toga, potrebno je podići kvalitet usluga i gostoljubivosti, povećati udio visokoobrazovanih u zdravstvenom turizmu i uspostaviti trajnu edukaciju ljudskih resursa na svim nivoima.

Ključne riječi: Zdravstveni turizam, banje, wellness, termalne vode, zdravstveno-turističke destinacije.

Key words: Medical tourism, spa, wellness, thermal water, medical - tourism destination.

SUMMARY

The paradigm of dispersion of medical tourism on a global scale indicates that in the future it will have the fastest growth of all forms of tourism. The stronghold for such projections are included in the set of social changes that are changing rapidly already developed society, whereas they bind to the evident demographic changes and aging population, in fact on the needs of modern society for a healthy life. According to it, we expect stagnation and decline in the popularity of classical medical – tourism products and destinations and switch to more modern forms of supply, that will help a modern man to achieve his goal through offer of medical – tourism in form of preservation and improvement his own physical, mental and spiritual health status.

Bosnia and Herzegovina has exceptional resources for the development of medical and recreational tourism, whose rational and sustainable use opens up the possibility of better tourist positioning and adequate economic benefit. In order to implement these efforts, it is necessary to establish the strategic guidance of the competent authorities and tourist offices, create a

strategy in which the products of medical-tourism destinations have a significant role, to transform and modernize the existing and build new facilities with new contents for medical tourism. Besides that, it is of crucial importance to increase the quality of service and hospitality, increase the proportion of highly educated people in medical tourism and establish a permanent education of human resources at all levels.

UVOD

Turistička putovanja generički imaju različite razloge, a najuobičajniji su poslovni, porodični, kongresni, kulturni, vjerski i zdravstveni. Fokus, u ovom radu, je upravo na zdravstvenom turizmu, jer je faktor zdravlje jedan od najstarijih, trajnih i najjačih motiva turističkog kretanja. Prilikom determiniranja značaja zdravstvenog turizma neophodno je uvrstiti potrebe i težnje pojedinca za zdravstvenim oporavkom, odnosno, rehabilitiranjem psihičkih i fizičkih sposobnosti, koje mu se javljaju i postaju turistička potreba. Indikativno je povećanje interesa za zdravstvene programe u lječilištima, banjama, rehabilitacionim i različitim wellnes-centrima, sa programima prilagođenim pojedinim grupama i segmentima turista, u skladu sa sve brojnijim zdravstveno-rekreativnim turističkim sadržajima. Motivacija za zdravstveni oblik turizma kod svakog turista je različita, zato što svaki od njih ima specifične potrebe i zahtjeve. Posebnu ulogu u razvoju zdravstvenog turizma imaju lokalne zajednice, zbog toga što čvrstina njihove namjere da vlastite resurse iskoriste za konceptualno kreiranje turističkog proizvoda ima velikog utjecaja za prosperitetan razvoj turizma i pratećih djelatnosti. Svaka destinacija zdravstvenog turizma mora posjedovati originalnu ponudu, komparativne prednosti i kompetitivnost u odnosu na slične turističke destinacije. Shodno tome i menadžment turističke destinacije treba se na svim nivoima razvijati uz optimalno

kombiniranje svih elemenata turističke ponude.

ZDRAVSTVENI TURIZAM KAO SEGMENT TURISTIČKOG SISTEMA

Općenito posmatrano, turizam je društveno-ekonomska pojava koja se zasniva na potrebama ljudi za privremenom promjenom prebivališta radi rekreacije, kao i na određenim uslovima i faktorima o kojima ovisi mogućnost zadovoljenja tih potreba.¹¹² Zdravstveni turizam je vrsta turizma u kojoj se klima i mineralne, odnosno termalne i termomineralne vode koriste u zdravstvene svrhe, za ozdravljenje i poboljšanje zdravstvenog statusa ljudi.¹¹³

Važan doprinos u objašnjavanju zdravstvenog turizma je učinjen kada je istaknuto nekoliko komponenata zdravstvenog turizma od kojih svaka od njih determinira specifični tržišni segment¹¹⁴: a) aktivnosti na suncu i zabava, b) uključivanje u zdrave aktivnosti gdje zdravlje nije glavni motiv (biciklizam, pješaćenje, golf), c) osnovni motiv putovanja je zdravlje (kružno putovanje brodom ili promjena klime), d) putovanje zbog sauna, masaža i drugih zdravstvenih aktivnosti (banje), e) zdravstveni tretmani.

Zdravstveni turizam se u nekim definicijama tumačio i kao „pokušaj turističke ponude ili destinacije da privuku turista svjesnom promocijom zdravstvenih, pored uobičajenih, turističkih sadržaja”¹¹⁵.

---

¹¹² Dragučević, A.: Ekonomski leksikon, Informator, Zagreb, 1991., preko Šimić, A. Turističko poslovanje – 100 pitanja i odgovora, Informator, Zagreb, 1994. Str 5.

¹¹³ IUOTO-UIOOT, studija „Health Tourism” preko Hitrec, T.: Zdravstveni turizam-pojmovni i konceptijski okvir, Prvi međunarodni simpozijum, Opatija, 1996, str. 221-23

¹¹⁴ Kaspar, C. : From Traditional Spa Tourism to Modern Forms of Health Tourism, AIEST, vol. 30, St.Gallen, 1989, str. 15-19

¹¹⁵ Goodrich, J.&G. (1987): Health-care Tourism - an Exploratory Study, Tourism Management (8), No. 3, Oxford, str. 217.

Također, više autora ističe da je to „granično područje medicine i turizma“ ili „zajedničko područje zdravstva i turizma“, što ukazuje na karakteristiku dualiteta ili dihotomije, pri čemu se izražava i „dvostruka perspektiva turizma i javnog zdravstva“, ili pitanjem: „gdje počinje zdravstveni, a gdje turistički dio ovog dijela privrede?“, odnosno, šta treba imati razvojni prioritet: turizam ili medicina.

Savremeni zdravstveni turizam je oblik turizma koji se preduzima s ciljem promoviranja, stabiliziranja i vraćanja fizičkog i mentalnog „dobrostanja“ uz pomoć prirodnih ljekovitih faktora, zdravstvenih usluga, sportsko-rekreativnih i wellness-sadržaja, podrazumijevajući da ljudi koji to čine nemaju permanentan boravak na toj lokaciji. Relevantna determinanta zdravstvenog turizma je potreba za angažiranjem kadrova iz oblasti medicine, prvenstveno ljekara fizijatarata i internista, kao i medicinskih sestara i tehničara te posjedovanja adekvatne medicinske opreme i uređaja. Stoga se može zaključiti da zdravstveni turizam predstavlja specijaliziranu turističko-zdravstvenu ponudu koja je razvijena na konceptu organiziranja banjsko-klimatskih lječilišta. Resursnu osnovu zdravstvenog turizma, u užem smislu, čine prirodni ljekoviti faktori (ljekovite termomineralne vode, ljekovita blata-peloidi, ljekovita nafta, ljekovita klima i more, medicinska infrastruktura, stručni kadrovi), dok zdravstveni turizam, u širem smislu, podrazumijeva korištenje svih turističkih atraktivnosti, koje prilikom boravka mogu zadovoljiti individualne potrebe za liječenjem i oporavkom, ali i za unapređenjem zdravlja i rekreacijom.

Banjama se smatraju naseljena mjesta koja su nastala na osnovu lokacijskih pogodnosti vezanih uz postojanje mineralnih i termalnih izvora te povoljne klime, koji su iskoristivi za liječenje, rehabilitaciju i u rekreativne svrhe. Stoga je za sva takva mjesta imperativno kreiranje turističkog

proizvoda, zasnovanog na postojanju prirodnih pretpostavki, koje su i osnovni motiv turističkih posjeta banjsko-klimatskih lječilišta i rekreacionih centara. Dobro koncipirana i organizirana banjska lječilišta, pored zdravstvene komponente sadrže i niz programskih sadržaja sportsko-rekreativnog tipa, koji sinergijski stvaraju jedinstven zdravstveno-turistički proizvod,¹¹⁶ ali i kompetitivnu prednost turističke destinacije. Prilikom valoriziranja turističkih vrijednosti banjsko-rekreativnih centara, potrebno je razgraničiti njihovu zdravstvenu i turističku funkciju i u skladu s tim pronaći način, karakter i intenzitet djelovanja svih fenomena koji utječu na optimalnost funkcioniranja ovih kategorija. Od faktora koji utječu na funkcioniranje lječilišne funkcije, najveći značaj imaju terapijska vrijednost termalnih izvora, stručnost medicinskog osoblja, opremljenost objekata za liječenje, tradicija u liječenju, navike gostiju da posjećuju odgovarajuću banju.¹¹⁷

Kvalitet turističke funkcije se ogleda na samo kroz broj, veličinu i kvalitet infrastrukture u kojoj se koriste termalne i termomineralne vode, nego i kroz ostalu strukturu banjsko-lječilišnog kompleksa, u kojem korisnici žele postići aktivan odmor. U ovim kompleksima je potrebno izvršiti prostorno razdvajanje objekata na dvije odvojene cjeline, od kojih jedna ima lječilišnu, a druga turističku funkciju, čime se omogućava efikasnije funkcioniranje i pruža mogućnost da se i problemi osavremenjavanja, rekonstrukcije objekata, formiranja odgovarajućih oblika turističke ponude rješavaju na efikasniji i racionalniji način.

¹¹⁶ Turistički proizvod predstavlja skup turističkih i vezanih usluga kojima se zadovoljava turistička potreba potrošača – Vidi: Šimić, A.: str 38.

¹¹⁷ Stanković, M.S. (1979): Banjski turizam Jugoslavije, Glasnik SGD, br. 2, Beograd.

EVOLUCIJA RAZVOJA ZDRAVSTVENOG TURIZMA

Geotermalni izvori su produkt tektonskih pomjeranja i još od perioda neolita su bili mjesta okupljanja i najčešće kao lokaliteti za podizanje prvih naselja. Prvi oblici zdravstvenog turizma, u kojem ljudi putuju kako bi dobili medicinsku njegu, datiraju iz perioda Stare Grčke, gdje su hodočasnici iz država koje izlaze na Sredozemno more putovali na lokalitet u Saronskom zaljevu, poznatiji kao Epidauria. Ovo područje bilo je svetište posvećeno Asklepiosu, bogu ozdravljenja. Posebnu važnost postojanju geotermalnih izvora su dali Rimljani, koji su bili poznati po gradnji kupališta, koja su osim lječilišnih, predstavljala kulturna i ekonomska središta, a ostaci arhitektonski složenih i raskošnih kupališta vidljivi su i danas. Investiranje i održavanje takvih objekata je bilo izrazito skupo i zbog toga je bilo dostupno samo rimskoj vlasteli kao mjesto opuštanja i liječenja.

U tom periodu se naziv balneum koristio za javna kupatila, a velika kupatila, koja je izgrađivala, država nosila su naziv *thermae*.¹¹⁸ One su izvorna rimska stečevina, koje su kao sastavni dio imale bogate sadržaje; kupatila za toplu i hladnu vodu, bazene, gimnastičke dvorane, vrtove, muzeje i biblioteke. O termama podatke nalazimo kod Katona Starijeg, Vitruvija, Plinija, Marcijala, Ovidija, Strabona i Seneke. Pored ovakvih vrsta kupališta, u sastavu rimskih vila su postojala privatna kupališta, sagrađena isključivo za stanovnike i vlasnike vila.¹¹⁹

Raspadom Zapadnog rimskog carstva u Evropi je nastupio period ratova i turbulentnih dešavanja, kada dolazi do marginaliziranja mnogih progresivnih i pozitivnih navika, u koje svakako spadaju i

javna kupatila. Nakon dolaska Osmanske imperije na teritorij Evrope počinju se graditi hamami i obična javna kupatila oko kojih su se vrlo često formirala stalna naselja.

Krajem XIX i početkom XX vijeka ponovno dolazi do rekultiviziranja upotrebe termalnih voda i korištenja njihovih ljekovitih svojstava, što je začetak savremenog banjskog turizma u Evropi. Na toj osnovi su se razvijale mnoge poznate banje u Francuskoj, Italiji, Austriji i Mađarskoj¹²⁰ i ova vrsta turizma je bila predodređena za privilegovane klase i osim dominantne lječilišne funkcije, imao je i mondenski karakter, zbog aristokratskog sloja kao ekskluzivne turističke klijentele. Termalna kupatila u centru naselja ili izvan njega, predstavljala su jedini pol atrakcije za posjetioce. Evolucijom banja, sve se više afirmira multipolarni tip organizacije prostora, jer se turisti se razmještaju u više kvartova koji nisu vezani samo za banjsko liječenje, nego se usmjeravaju na sportske, rekreativne, kulturne i zabavne sadržaje, čime je unipolaran turizam postao multipolaran.¹²¹

Danas u Francuskoj ima više od 100 banja, pretežno lociranih u podnožjima i nižim dijelovima velikih planinskih lanaca, u kojima se osim zdravstvenih usluga turistima sve više nude wellness-programi koji uključuju upražnjavanje fizičkih aktivnosti, konzumiranje zdrave hrane, duhovne aktivnosti, ličnu relaksaciju, različite vidovi masaže, odvikavanje od pušenja, estetske tretmane, smanjivanje

---

¹¹⁸ Studija o rimskim banjama vidi: O. Krell 1901. i noviji rad M. Buzov 2008, 115–127

¹¹⁹ Busuladžić, A., Rimske vile u Bosni i Hercegovini, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2011., str 62.

---

¹²⁰ Francuska - Vischy, Saint Gervais, Aix-les-Bains, Brid-les-Bains, Evian, Vosegus, Contrexéville, Italija – Salsomaggiore, Montecatini, Riviera Roamgnola, Riviera Ligure, saint Giuliano, Bania di Cochina, Austrija – Bad Kleinkirchheim,, Alpentherme Gastein, Rogner Bad Blumau, St Martins & Lodge, Loeban, Bad Waltersdorf, Katchberg, Mađarska – Harkany, Gyoparosfurdo, Gyula, Mor ahalom, Mako, Zalakaros

¹²¹ Broj turista koji ne dolaze radi liječenja u Italiju u velike banjske centre je veći od onih koji dolaze isključivo radi liječenja

tjelesne težine i sl. Klasični tretmani su zamijenjeni sa tretmanima u kojima se koriste aromatična ulja i primjenjuju istočnjačke masaže za opuštanje organizma. Među najpopularnijim tretmanima su akupunktura i akupresura, terapija najrazličitijim travama, balneoterapija (umanjenje stresa, jačanje imunog sistema, poboljšavanje cirkulacije morskom vodom ili vrelom mineralnom vodom). Osim toga, koriste se tretmani detoksikacije tijela, duboka, tajlandska, šiacu masaža, sauna i talasoterapija.

Austrija je vrlo bogata termalnim izvorima, naročito zapadni i južni dijelovi zemlje, tako da postoji veliki broj termalnih banja koji se koriste za liječenje različitih vrsta bolesti i pružaju niz programa i usluga za relaksaciju i opuštanje organizma.¹²²

Neka banjska odredišta su se u velikoj mjeri orijentirala na zimske sportove, a uglavnom se radi o banjama koje se nalaze na nešto većoj nadmorskoj visini i u okruženju visokih planina¹²³ i u ovim centrima klasični banjski sadržaji i usluge imaju pretežno komplementaran karakter u turističkoj ponudi.¹²⁴

Među najstarijim banjskim centrima u Evropi je grad Spa u Belgiji koji egzistira još od XIV vijeka i poznat po svojim ljekovitim termalnim izvorima¹²⁵, dok je jedan od najvećih evropskih banjskih centara smješten u Češkoj u gradu Karlovy Vary ili Carlsbadu. Ovo banjsko središte je dugogodišnja omiljena destinacija ljubitelja spa centara, jer pruža mogućnosti za relaksaciju, opuštanje, rekreaciju i terapijsko lečenje. Sa 12 izvora cjelokupna ponuda obuhvata različite tretmane sa termalnom vodom, vodom obogaćenom

karbon-dioksidom, jodom ili ljekovitim biljem, tretmane parafinom i glinom, dubinske, refleksne i podvodne masaže, hidroterapije, fizioterapije.¹²⁶

Najpoznatiji banjski centar u Njemačkoj nalazi se u pokrajini Baden-Wuerttemberg, odnosno u gradu Baden Baden. U XIX vijeku je ovaj grad je bio glavno mesto okupljanja evropske aristokratije, a taj status je zadržao i danas, jer posjeduje tri termalna kupatila i desetak kliničkih centara. Banja je pogodna za lečenje kardiovaskularnog sistema, pospešenje metabolizma i cirkulacije, relaksaciju i opuštanje, rehabilitaciju.¹²⁷

I Mađarska je poznata po svojim svojim termalnim izvorima i banjama koje su najviše koncentrirane u oblasti Budimpešte, oko jezera Balaton i na jugu ove zemlje u mjestu Harkany. Posebno se može istaknuti Banja Heviz u blizini jezera Balaton i leži na jezeru Heviz, koje se smatra najvećim termalnim jezerom na svijetu, čija je voda je podjednako bogata mineralima i gasovima, a ljekovito blato sa dna jezera se koristi za medicinske tretmane.¹²⁸

Zemlje koje su nastale disolucijom SFRJ su razvijale banjsko-lječilišni turizam na temelju mnoštva termalnih i termomineralnih izvora, a posebno su u tome prednjačile Srbija, Hrvatska i Slovenija. Najveće pomake nakon stjecanja samostalnosti u tom segmentu je učinila Slovenija i danas raspolaže sa dvadesetak izuzetno razvijenih banjskih centara od kojih su najpoznatiji Rogaška Slatina, Čatež, Terme Olimia, Laško, Ptuj, Dolenjske, Šmarješke, Moravske i Rimske toplice, Mariborsko Pohorje, itd. Većina hrvatskih termi smještena je na sjeveru zemlje: u Međimurju su najmlađe i najmodernije toplice Sveti Martin, u Zagorju su poznati lječilišni i termalni centri u najstarijim Varaždinskim, zatim

¹²² www.gastein.com, www.alpentherme.com, www.felsentherme.com, www.bad-gleichenberg.at

¹²³ Saint Moritz, Bad Gastein, Saint Gervais

¹²⁴ Vasović, M, Jovičić, Ž. (1982): Važnije turističko-geografske regije Evrope. Beograd: „Rad“.

¹²⁵ www.thermesdespa.com

¹²⁶ www.karlovyvary.cz

¹²⁷ www.baden-baden.de

¹²⁸ www.heviz.hu

Stubičkim, Krapinskim i najposjećenijim Tuheljskim toplicama. U Slavoniji su najpoznatije Bizovačke toplice, a od toplica u primorskom dijelu ističu se Istarske. Banjski turizam u Srbiji je imao izrazit uspon nakon II svjetskog rata, jer je bio podstaknut državnim socijalnom politikom, pa su 1960. godine banje zakonskim putem dobile status prirodnih lječilišta. Brzo se povećavao i broj banja koje su pružale zdravstvene i turističke usluge, a oskudna materijalna turistička baza hotelskih i lječilišnih objekata kompenzirana je smještajem u privatnim kućama. Povećana koncentracija stanovništva u urbanim naseljima, rast životnog standarda, kao i povećane potrebe za turističkom rekreacijom, bili se relevantni faktori povećanja posjećenosti banja Srbije u intervalu 1970-1990. godina. Najpoznatije i najfrekventnije banje su Vrnjačka, Bukovička, Niška, Sokobanja, Mataruška, Vranjska, Ovčar, Koviljača, Novopazarska, Klokot, Bogutovačka i Jošanička banja.

Generalno se u cijeloj Evropi promijenio koncept klasičnih banjskih centara, koji su imali karakteristike strogo specijaliziranih i unipolarnih banjskih centara, što je i produkt realiziranja zaključaka Međunarodnog kongresa o banjskom turizmu, održanom u Galiciji 1999. godine. Moderni banjski centri razvijaju više polova turističkih atrakcija, kao što su zdravstvene usluge, rekreativne aktivnosti, spomenički, manifestacioni, kongresni turizam, zabavno-umjetnički sadržaji, čime se privlači heterogenija struktura posjetilaca.¹²⁹ Uvođenje wellness-programa je turističkim centrima donijelo osjetne direktne i indirektno ekonomske efekte. Direktne efekte se odnose na finansijsku dobit ostvarenu od neposrednog pružanja wellness-sadržaja i programa, dok su indirektni multiplikativnog karaktera, jer su povećanjem ukupnog turističkog prometa po osnovu dolaska turista na wellness-programe, profitirale i prateće

djelatnosti. Razvoj wellness-turizma, samo u 2013., svijetu je donio više od dva miliona radnih mjesta, dok je u Evropi broj wellness- turista porastao te godine za 12%, a zemlje lideri su bili Njemačka, Francuska, Austrija i Švajcarska.

Globalna spa industrija ostvarila je u 2013. godini 94 milijarde US\$ prihoda, što je znatni porast u odnosu na podatke iz nekih studija za 2007. godinu, kada su se te procjene kretale oko 60 milijardi US\$. Sa 32.000 spa odredišta, Evropa je po prihodima od te industrije, od gotovo 30 milijardi US\$, vodeća u svijetu, a najviše prihoda se ostvaruje u Istočnoj Evropi, Rusiji i u baltičkim državama. Sa spa prihodom, od gotovo 19 milijardi dolara, slijedi azijsko-pacifička regija, posebno Kina i Indija, te s 18,3 milijarde US\$ Sjeverna Amerika.¹³⁰ Za wellness se u studiji ističe da je također rastuća kategorija, koja je u svijetu lani kroz termalne, mineralne i druge toplice, prema procjenama, ostvarila oko 50 milijardi US\$ prihoda. U razvijenim društvima se izdvajaju značajna finansijska sredstva s ciljem preventivne zaštite zdravlja, pri čemu odmor u turizmu predstavlja bitan faktor unapređenja zdravstvenog statusa stanovništva. Upravo se kroz wellness-koncept vrši kvalitetno ulaganje u zdravlje.

TRENDOVI BANJSKOG TURIZMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Bosna i Hercegovina ima aproksimativno 3,8 miliona stanovnika i površinu od 51.209 km², od čega kopno 51197 km² i more 12,2 km². Smještena je na zapadnom dijelu Balkanskog poluotoka i graniči sa Hrvatskom na zapadu, sjeveru i jugu, Srbijom na sjeveroistoku i Crnom Gorom na jugoistoku. Dužina granica je ukupno 1538 km i to 774 km suhozemna, 751 km riječna i 13 km morska. Od toga je ukupna dužina granica prema Hrvatskoj 932 km, od čega 494 km suhozemna, 425 km riječna i

---

¹²⁹ www.atlanticocongresos.com/turismoterma

¹³⁰ Podaci preuzeti iz *Global Spa & Wellness Monitor*, 2014.

13 km morska. Prema Srbiji ima ukupno 357 km granica i to 84 km suhozemne i 273 km riječne, a prema Crnoj Gori ukupna granica je duga 249 km, od čega je 196 km suhozemna i 53 km riječna granica. Najviša do sada zabilježena temperatura je 46,2°C u Mostaru 1901. godine, a najniža -43,5°C na Igmanu 1963. godine. Srednja godišnja temperatura zraka je prosječno 10°C u kontinentalnom dijelu, odnosno 14,6°C na jugu, pri čemu je srednja zimska temperatura 0,3°C u kontinentalnom dijelu i 5,8°C, a srednja ljetna temperatura 18,1°C u kontinentalnom dijelu, te 23,2°C na jugu zemlje. Najhladniji mjesec je januar, a najtopliji je juli. Najveći broj sunčanih sati je 2291 u Mostaru, gdje je i najveća prosječna suma padavina od 1515 l/m². Najmanja suma padavina je u Zenici sa 778 l/m².¹³¹ Klima je pretežno kontinentalna.

U sastavu bivše SFRJ, Bosna i Hercegovina je slovila kao industrijska baza i turizam kao privredna grana nije bio značajnije zastupljen. Danas se turizam u Bosni i Hercegovini statistički evidentira kao područje djelatnosti hotelijerstva i ugostiteljstva,¹³² koja se prema podacima za 2013. godinu odvija u preko 690 privrednih subjekata sa ukupno 8.036 zaposlenika (2% ukupne zaposlenosti), pri čemu se ostvaruje promet od 276.711.000 KM (0,53% ukupnog prometa). Promet po zaposlenom je 34.443 KM, a prosječni troškovi rada po zaposleniku su 10.341 KM.¹³³ U Bosni i Hercegovini su u 2014. godini ostvarena 1.711.480 noćenja turista, od čega 36,4% domaćih i 63,6% stranih turista.

Grafički prikaz 1. Noćenja turista u BiH (u 000)

Izvor: *Autorski prikaz na osnovu podataka iz Statističkog godišnjaka/ljetopisa 2014., Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2014. i Statističkog godišnjaka Zavoda za statistiku RS, Banja Luka, 2014.*

Dostupni podaci o o broju noćenja u Bosni i Hercegovini pokazuju da je učešće banjskog sektora u 2013. godini u nivou 15,69%, što je manje u odnosu na 2012. godinu sa učešćem 18,98%, na 2011. godinu sa 20,87%, na 2010. godinu sa 19,32% i na 2009. godinu sa 16,99%. Istovremeno je u posmatranom intervalu za 41% povećan ukupan broj noćenja u turističkim mjestima, a u banjskim mjestima za 30%.

Odnos noćenja u banjskim mjestima u odnosu na ukupan broj noćenja u RS je mnogo veći nego u FBiH. Naime, u odnosu na ukupan broj noćenja u banjskim mjestima na FBiH otpada 18,41%, a 81,59% je ostvareno u banjskim mjestima RS. S druge strane, u ukupnom broju ostvarenih noćenja u Bosni i Hercegovini FBiH sudjeluje sa 64,31%, a RS sa 35,69%.

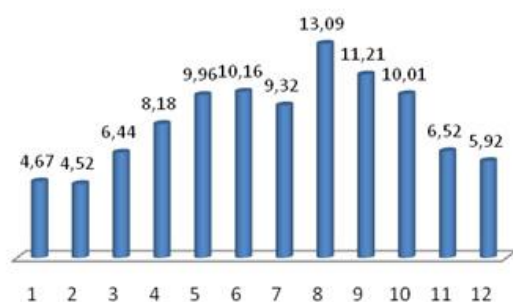
Najveći broj turista je zabilježen u augustu, a periodu maj - oktobar se realizira 64% od ukupno registriranih noćenja. Rezultati su vrlo skromni, ali se ovi podaci ipak trebaju uzeti s rezervom, prvenstveno zbog postojanja sive ekonomije i neprijavlivanja kompletnog prometa i zaposlenih u ovoj oblasti.

¹³¹ Agencija za statistiku BiH, Saopćenje, Statistika turizma broj 1, januar 2015. Str.1

¹³² Djelatnost pružanja smještaja, te pripreme i usluživanja hrane

¹³³ Agencija za statistiku BiH, Strukturne poslovne statistike, Turizam, 2013, str. 28

Grafički prikaz 2. Noćenja u BiH u 2014. godini po mjesecima (u%)

Izvor: *Autorski prikaz na osnovu podataka iz Saopćenja- Statistika turizma, broj, Agencije za statistiku BiH, 2015, str. 1.*

Već odavno je na području Bosne i Hercegovine registrirano postojanje prirodnih, termalnih i termomineralnih izvora, kao i ljekovitog blata – peloida. Među njima su i raritetni mineralni izvori koje respektiraju ekspertske i stručne krugove u svijetu, kao što su Crni Guber, Fojnica, Banja Vrućica, Olovo, Ilidža, Slana banja Tuzla, Kulaši, Gračanica, Dvorovi, Laktaši, Sanska Ilidža, Vilina vlas... Najbolje organizirani banjско-rekreacioni centri su Banja Vrućica u Tesliću, gdje se ljekovita termalna voda koristi za liječenje kardiovaskularnih, reumatskih i neuroloških oboljenja i Reumal u Fojnici, sa termalnom radioaktivnom vodom, koja u tretmanima rezultira poboljšanjima u liječenju reumatskih i mišićnih oboljenja. Važan faktor uspjeha ovih banjских lječilišta, osim objekata, predstavljaju ljudski resursi, odnosno, uz turističke radnike, i kvalitetni medicinski kadrovi.

Najveći broj postojećih banjских centara stagnira ili bilježi silazan trend, što se može tumačiti kao posljedica objektivnih i subjektivnih slabosti koji se prvenstveno ogledaju u prevaziđenosti ponude, organizacionim slabostima, katastrofalnoj privatizaciji, zastarjelim tehničkim pretpostavkama, neadekvatnim ljudskim resursima, nemogućnošću pristupa kvalitetnim finansijskim sredstvima, neuvažavanjem principa „benchmarking-a“,

koje su produkt posttrajnog perioda i nestabilne političke i ekonomske pozicije Bosne i Hercegovine. Neka od tradicionalnih banjских lječilišta uopšte nisu u funkciji, kao što je Banja Kiseljak, koji je kao naseljeno mjesto i nastao zahvaljujući postojanju mineralnih izvora. Prema nekim izvorima, u ovoj Banji je još 1895. godine boravilo 2.500 turista iz Evrope, a u periodu između dva rata postojala su četiri hotela. U Banji Kiseljak je sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog vijeka bio uspostavljen poseban medicinski dio, u okviru kojeg su primjenjivani tretmani liječenja mineralnom vodom. Indikativno je da danas u Kiseljaku ne radi nijedan hotel. Objektivno posmatrano, potrebno je učiniti napore da se pomenuti prirodni potencijali stave u funkciju turizma u ovom, ali i u svim drugim mjestima u Bosni i Hercegovini koji ih posjeduju, pri čemu treba respektirati savremene tendencije i iskustva drugih zemalja u razvoju banjских mjesta i oblikovanju njihove integralne turističke ponude, kako bi trasirala buduće pravce razvoja banjского turizma.

Kao pozitivna dimenzija u promoviranju i unapređenju zdravstvenog turizma može se istaknuti projekat na prekograničnom prostoru Bosne i Hercegovine i Srbije pod nazivom "Razvoj i promocija zdravstvenog turizma u prekograničnom programu Srbija - BiH - Cross Spa". Cilj projekta je da se ojača regionalna saradnja i održivi ekonomski razvoj ovog prekograničnog područja kroz uspostavljanje zajedničke turističke ponude iz segmenta zdravstvenog turizma. Kroz razvoj i plasman novog zdravstvenog programa unaprijedila bi se turistička ponuda u prekograničnom području kroz proširenje asortimana turističkih proizvoda koji iniciraju i promoviraju zdrav život i odgovornost za vlastito zdravlje. Aktivnosti projekta bile su usmjerene, ne samo na segment zdravstvenog turizma koji se odnosi na rehabilitaciju korisnika, već i na dijelove koji pospješuju relaksaciju u spa i wellness-centrima s ciljem prevencije određenih

zdravstvenih problema, njegovanje zdravog stila življenja i dostizanje duhovne i fizičke ravnoteže. Projektom su u BiH obuhvaćene termalne banje: “Reumal” Fojnica, “Aquaterm” Olovo i “Terme” Ilidža, a u Srbiji tri zračne banje: “Čigota” na Zlatiboru, “Zlatar” i “Pribojska banja”. Najveća korist turistima koji koriste usluge zdravstvenog turizma banja prekograničnog područja je činjenica da je kroz niz edukacija o standardizaciji ponude u svim segmentima, postignuto da sve banje obuhvaćene projektom daju standardiziranu uslugu, čime se ponuda banja u BiH i Srbiji međusobno dopunjuje.

Evidentno je da se turistička djelatnost u Bosni i Hercegovini mora podići na nivo koji joj nude postojeći prirodni potencijali, što zahtjeva angažiranje i participiranje državne vlasti u stvaranju odgovarajućeg poslovnog ambijenta, čime će doći do novih investicija i stvaranja inovativnog visoko kvalitetnog proizvoda. Pretpostavka za sve te aktivnosti je kreiranje nedvojbene strategije sa fokusom na proizvod zdravstveno- turističkih destinacija.

Možda je jedno od rješenja stanja u ovoj oblasti turizma konstituiranje banjškog klastera, koji bi trebao biti generator razvoja zdravstvenog i medicinskog turizma i posrednik prema inozemnim tržištima. Ovaj oblik organiziranja bi okupio vodeće stručnjake iz područja medicine, turizma i pratećih djelatnosti, koji svojim iskustvom i znanjem žele unaprijediti postojeće institucije i privredne subjekte, s ciljem unapređenja kvaliteta i zajedničkog nastupa na međunarodnom tržištu. Putem klastera, kao svojevrsnog servisa, u saradnji sa svojim strateškim partnerima se mogu osigurati povoljniji uslovi nabave i usluga, organizirati edukacije i promovirati interese članova klastera. Naravno, vizija je da se Bosna i Hercegovina učini respektabilnom destinacijom zdravstvenog, odnosno, banjško-rekreacionog turizma, repozicioniranje uloge turističke zajednice kao krovne turističke asocijacije i

ostvarivanje potrebnog nivoa saradnje privatnog i javnog sektora. Zato je neophodno ciljno postaviti dostizanje tri najvažnija ekonomska pokazatelja, karakteristična za ocjenu uspješnosti pozicije zdravstvenog turizma:

- popunjenost kapaciteta od preko 80% na godišnjem nivou,
- nezavisnost od državnih potpora, dotacija i zdravstvenog osiguranja i
- dnevni prihod po gostu od najmanje 50,00 €.

ZAKLJUČAK

Kroz privremenu promjenu mjesta življenja i boravka u atraktivnom, zdravom i ekološki čistom okruženju, sa adekvatnim zdravstveno-rekreativnim sadržajima, turizam stvara izrazito povoljne zdravstvene efekte, kao i na ukupno psihofizičko stanje organizma. To pokazuju primjeri najjačih emitivnih zemalja, koje daju finansijsku podršku kroz zdravstvene i druge fondove. U savremenom dobu zdravstveni turizam je jedan od najbrže rastućih specifičnih oblika turizma u svijetu, što se tumači kroz produžavanje životnog vijeka stanovništva i promjeni društvenih vrijednosti te orijentaciji ka zdravom životu. Raznorodnost terapijskih dejstava termalnih i mineralnih voda, ljekovitog blata i drugih prirodnih ljekovitih u Bosni i Hercegovini nudi perspektivu njihovog održivog korištenja, prvenstveno u funkciji zdravstvenih programa, ali i u drugim oblastima. Iako su vidna određena poboljšanja u toj oblasti, što se očituje kroz povećavanje broja gostiju koji dolaze na liječenje, rehabilitaciju i odmor u banjška lječilišta u Bosni i Hercegovini, ipak se moraju načiniti korjeniti zaokreti, prvenstveno u poboljšanju kvaliteta usluga, u skladu sa standardima i zahtjevima turističke ponude u oblasti zdravstvenog turizma te obogatiti ponudu komplementarnim sadržajima.

LITERATURA

Osnovni izvori

- [1] Busuladžić, A., Rimske vile u Bosni i Hercegovini“, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2011.
- [2] Dragučević, A.: Ekonomski leksikon, Informator, Zagreb, 1991., preko Šimić, A. Turističko poslovanje – 100 pitanja i odgovora, Informator, Zagreb, 1994.
- [3] Geić, S., Geić, J., Čmrlec, A.: Zdravstveni turizam egzistencijalna potreba savremenom društvu, Pregledni rad UDK : 338.48:614:681.13:061, Informator broj 43, Zagreb, 2010,
- [4] Geić, S.: Menadžment selektivnih oblika turizma, Zdravstveni turizam i zdravstvena kultura, Sveučilište u Splitu, 2011.
- [5] Goodrich, J.&G.: Health-care Tourism - an Exploratory Study, Tourism Management (8), No. 3, Oxford, 1987.
- [6] House of Lords Report: Complcmentary and Alternative Medicine, 2000.
- [7] IUOTO-UIOOT, studija „Health Tourism” preko Hitrec, T.: Zdravstveni turizam-pojmovni i koncepcijski okvir, Prvi međunarodni simpozijum, Opatija, 1996.
- [8] Kaspar, C. : From Traditional Spa Tourism to Modem Forms of Health Tourism, AIEST, vol. 30, St.Gallen, 1989.
- [9] Kušen, E.: Zdravstveni turizam, Hrvatski turizam ;plavo-bijelo-zeleno, Institut za turizam, Zagreb, 2006.
- [10] Krell, O. 1901. i noviji rad M. Buzov Studija o rimskim banjama, 2008
- [11] Mueller, H.; Lanz Kaufmann, E.: Wellness Tourism: Market analysis of a special health tourism segment and implications for the hotel industry Quelle: Journal of Vacation Marketing, Volume 7 Number1, 2001.

- [12] Stanković, M.S.: Banjski turizam Jugoslavije, Glasnik SGD, br. 2, Beograd, 1979.
- [13] Vasović, M, Jovičić, Ž. : Važnije turističko-geografske regije Evrope. Rad, Beograd, 1982.
- [14] Zečević, B.: Okrugli sto na temu: Menadžment u banjском turizmu i specijalni programi u banjama, Turistička berza banja, Vrnjačka Banja, 2004.

Dopunski izvori

- [1] Agencija za statistiku BiH, Saopćenje, Statistika turizma broj 1, januar 2015.
- [2] Agencija za statistiku BiH, Strukturne poslovne statistike, Turizam, 2013.
- [3] Federalni zavod za statistiku, Statistički godišnjak/ljetopis Sarajevo, 2014.
- [4] Zavod za statistiku RS, Statistički godišnjak, Banja Luka, 2014.
- [5] Globa Spa & Wellness Monitor, 2014.
- [6] www.gastein.com,
- [7] www.alpentherme.com,
- [8] www.felsentherme.com,
- [9] www.bad-gleichenberg.at
- [10] www.thermesdespa.com
- [11] www.karlovyvary.cz
- [12] www.baden-baden.de
- [13] www.heviz.hu
- [14] 14.www.atlanticocongresos.com/turismotermal